

KOMMUNLEDNINGSKONTORET
Benny Byström
Henrik Mattisson

Kartläggning av tillgång till studie- och yrkesvägledning och bibliotekarie i Täbys kommunala grundskolor

Bakgrund

Tillgången till studie- och yrkesvägledare (SYV) samt skolbibliotekarier behöver säkerställas. I skollagens andra kap. 29 § står att "elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses". Enligt skollagen (2010:800) fastställs också att alla elever ska ha tillgång till skolbibliotek. I denna verksamhet är det viktigt att det finns personal i form av bibliotekarier som kan vägleda eleverna. I skollagens förarbeten uttrycks tydligt att skolbiblioteken är en "gemensam och ordnad" resurs av information. Det är själva kärnan i de utbildade bibliotekariernas kompetens.

Denna rapport understryker vikten av att säkerställa tillgången till dessa skolresurser i syfte att eleverna ska kunna göra så bra framtidsval som möjligt.

Vad säger forskningen om dessa kompetenser?

Aktuell forskning visar att studie- och yrkesvägledare tillsammans med bibliotekarier spelar en nyckelroll för elevers möjlighet att göra aktiva val gällande framtida studier och yrkesinriktning. En allt mer kaotisk värld med ett snabbt informationsflöde och där valmöjligheterna är fler än någonsin ställer krav på kunskaper och förmåga att göra informerade och aktiva val. Forskningen visar att eleverna är förtjänta av att bibringa sig en god *valkompetens*. Skolans och pedagogernas arbete med att bygga denna valkompetens bör ta sin början redan i unga år och kontinuerligt stärkas genom skolsystemet så att eleverna är väl förberedda inför stundande val. I grunden handlar det om att skapa förutsättningar för elevernas lärande och utveckling

Vad säger lagstiftningen?

Som nämndes i första bakgrundsavsnittet regleras bestämmelser kring dessa resurser i skollagen men även i läroplanen. Tydligt kopplat till studie- och yrkesvägledning finns följande skrivelse från nu gällande läroplan:

Skolans mål är att varje elev

- kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden,
- har inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- har kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder

Som illustreras i punkterna ovan krävs det pedagogiska insatser från flera håll för att skapa förutsättningar för grundade framtidsval. Det är grundläggande att det är hela skolans ansvar och alla medarbetare under rektorns ledning att se till att eleverna kan göra dessa val. Att få till stånd ett samarbete mellan skolans resurser är därmed centralt. Skolinspektionen lyfter i sin kvalitetsgranskande rapport¹ från 2013 fram att studie- och yrkesvägledaren bör arbeta med att kompetensutveckla övrig personal och vara till stöd för lärarnas studie- och yrkesorienterande insatser. Inspektionen framhåller också värdet i att studie- och yrkesvägledaren kontinuerligt arbetar med lärarna för att integrera studie- och yrkesvägledningsinsatser i undervisningen.

Det finns inget angivet i skollagen eller dess förarbeten kring skolbibliotekens personal. I läroplanen framgår dock att bibliotekarien spelar en nyckelroll i att undervisa eleverna i informationssökning och källkritik. Språkutveckling och läsning är även dem, områden där bibliotekarien fyller en viktig funktion och där det kan vara gynnsamt att etablera samarbete med lärare. Att komma igång med läsandet och väcka elevens intresse för detta kan också antas vara en nyckeluppgift hos bibliotekarien.

Studie- och yrkesvägledning tillsammans med tillgång till bibliotekariekompetensen spelar en viktig roll i att:

- Möjliggöra elevens fria val
- Kompensera för ojämnavikt i sociokulturella förhållanden
- Motverka studieavbrott

¹ Skolinspektionen. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan 2013*

Lärarnas riksförbund presenterade nyligen en rapport² som visar att elever på skolor med låg SYV-täthet (studie- och yrkesvägledartäthet) löper 20 procent högre risk att hoppa av sina gymnasiestudier. Att motverka detta ligger också inbäddat i skolans kompensatoriska uppdrag. Alla elever har olika förutsättningar att tillgodogöra sig den information och den kunskap som krävs för att göra aktiva yrkes- och studieval. Skolans uppdrag är att utjämna sådana sociokulturella förhållanden genom att informera och visa på de olika valmöjligheter som finns. Omvänt kan elever som kommer från studievana och ekonomiskt starka familjeförhållanden känna påtryckning hemifrån att välja en "utstakad" väg varför skolans roll blir viktig i att ge eleverna möjlighet att kunna göra så fria val som möjligt.

Varför studie- och yrkesvägledning redan i grundskolans tidigare år?

Skolinspektions granskning och annan forskning betonar vikten av att arbeta proaktivt och tidigt väcka elevens "medvetande" kring de olika yrken som finns. Inspektionen menar att vägledningen bör gå som en röd tråd genom hela skolgången. I årskurs 6 ska eleverna göra ett språkval och i årskurs 9, val till gymnasiet.

Undersökningen visar att studie- och yrkesvägledningen är lågt prioriterad i skolorna. Vidare finns tydliga brister i styrningen och där huvudmannen skjuter över ansvaret på rektorn som i sin tur skjuter över ansvaret på studie- och yrkesvägledaren. Utöver detta saknar skolor och huvudmän system för att planera, utveckla och följa upp och utvärdera verksamheten. Arbetet med en strukturerad studie- och yrkesvägledning ska vara en del av det systematiska kvalitetsarbetet på såväl huvudmanna- som skolenhetsnivå.

SYV- och bibliotekarietäthet i Täby

I dagsläget finns inget lagrum som hänvisar till riktlinjer eller rekommendationer för andelen studie- och yrkesvägledare och bibliotekarier per barn. Denna kartläggning visar emellertid att tillgången till studie- och yrkesvägledare (relativt sett) är låg hos Täbys kommunala grundskolor. Tätheten är betydligt lägre än rikssnittet och det gäller såväl de yngre åldrarna som de äldre. Vad gäller bemanningen på biblioteken finns ingen officiell statistik att jämföra med.

Siffrorna redovisas i *tabell 1* nedan.

² Lärarnas riksförbund. *Effekter av vägledning 2012*

Antal grundskolor med SYV	Elever per SYV	Elever per SYV åk 7-9	Elever per SYV - rikssnitt	Elever per SYV – rikssnitt åk 7-9
5/18	2 677	627 ³	1 585	500
Antal grundskolor med bibliotekarie.	Elever per bibliotekarie.	Elever per bibliotekarie åk 7-9	Elever per bibliotekarie -rikssnitt	Elever per bibliotekarie - rikssnitt
6/18	2 380	1 254 per ½ bibl. ⁴	Uppgift saknas	Uppgift saknas

Tabell 1. SYV- och bibliotekarietäthet i Täby och riket

5 av 18 kommunala grundskolor i Täby har anställda studie- och yrkesvägledare. Sysselsättningsgraden varierar mellan 25 och 65 procent. Den sammanvägda sysselsättningsgraden motsvarar två heltidstjänster, vilket betyder 2 677 elever per SYV, att jämföra med rikssnittet, (kommunala och fristående) 1 585 elever per SYV. Utslaget på årskurs 7-9 motsvarar det cirka 627 elever per SYV. Detta är liktydigt med 2 heltidstjänster per 1254 elever. I Täby har samtliga kommunala grundskolor med årskurs 7-9 studie- och yrkesvägledning.

6 av 18 kommunala grundskolor i Täby har bibliotekarie. Sysselsättningsgraden varierar mellan 5 och 75 procent. Sammantaget motsvarar det 2,25 heltidstjänster. Detta betyder 2 380 elever per heltidstjänst och utslaget på årskurs 7-9 (givet att alla elever/klasser får lika stor tillgång) motsvarar det ca 1 254 elever per *halv* heltidstjänst (se not 4). Likt vad gäller för studie- och yrkesvägledningen förekommer det också stora variationer mellan skolorna. Tre av sex skolor med årskurs 7-9 har en bibliotekarie knuten till sig.

Två av skolorna med elever i årskurs 7-9 har integrerade folkbibliotek i samma lokaler. Folkbibliotekens och skolbibliotekens uppdrag är reglerade i olika lagstiftning. Skolinspektionen godkänner inte att skolor enbart hänvisar till att de använder sig av folkbiblioteken för att tillgodose elevernas rätt till skolbibliotek. Däremot inte sagt, att skolan inte kan ha ett gott och utvecklat samarbete med folkbiblioteken.

³ (1254/2) Beräkningen bygger på antagandet att samtlig SYV-tid enbart läggs på årskurserna 7-9. Kartläggningen innefattar inte statistik över sysselsättningsgrad per årskurs.

⁴ (1254/5354) x 2,25. Uträkningen förutsätter att SYV-tiden delas lika mellan alla årskurser. Detta antagande skiljer sig således mot antagandet för hur SYV-tiden disponeras.

Vidare visar kartläggningen att det är få studie- och yrkesvägledare och bibliotekarier som har formell kompetens. Vad gäller studie- och yrkesvägledarna har 2 av 5 adekvat utbildning och för bibliotekarierna är det 1 av 5. Mot bakgrund av den nyckelresurs för lärande och utveckling som dessa yrkeskategorier utgör är det också av vikt att de - precis som lärare - har den utbildning som krävs för att kunna vägleda eleverna på bästa sätt.

Att Täby ligger under genomsnittet avseende SYV-täthet (nationella jämförelser ej möjlig vad gäller bibliotekarier) kan möjligtvis till viss del förklaras med hänvisning till vårdnadshavarnas socioekonomiska bakgrund. Elever med denna bakgrund får i högre grad stöd hemifrån i att göra medvetna studie- och yrkesval jämfört med i studieovana hem. Mot detta står elevens rätt till en oberoende vägledning och en likvärdig utbildning oberoende av social geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden⁵. Siffrorna vad gäller studie- och yrkesvägledartäthet är anmärkningsvärt låga vilket gör att det finns anledning att se över att eleverna i praktiken får det stöd och den vägledning de behöver och att huvudmannen lever upp till skollagen och skolförordningarnas krav.

Studieavbrott bland täbyelever

Studieavbrott är olyckligt på flera sätt. Följden blir såväl personliga som samhälleliga kostnader. Vikten av att minimera studieavbrott är relaterad till individers möjligheter till vidareutbildning och arbete, arbetsmarknadens behov av kompetens, landets konkurrenskraft och individens möjligheter att bli en del av samhället⁶. 99 procent av alla elever som går ut grundskolan påbörjar studier i gymnasieskolan, det självklara målet är också att alla elever ska fullfölja sina gymnasiestudier. I detta har skolan och ytterst skolhuvudmannen långtgående skyldigheter att se till att så sker⁷.

I *tabell 2* visas studieavbrott på gymnasienivå för elever folkbokförda i Täby de tre senaste läsåren.

Läsår	Avbrott åk 1	Avbrott åk 2	Avbrott åk 3	Avbrott totalt
12/13	16	6	2	24
13/14	13	9	2	24
14/15 ⁸	4	3	0	7

Tabell 2. Studieavbrott, täbyelever gymnasiet läsåren 12/13, 13/14 och 14/15

⁵ 1 kap. § 8-9 Skollagen (2010:800)

⁶ SKL. *Motverka studieavbrott 2012*

⁷ Skolinspektionen. *Varannan i mål*, 8

⁸ Statistik per 30/10-14

Statistiken visar att den största delen av alla studieavbrott sker i årskurs 1 medan minst antal avbrott sker i årskurs 3. Totalt har 55 studieavbrott skett bland gymnasieelever skrivna i Täby de senaste tre åren och siffrorna är sjunkande. Uppgifterna ska ses som ungefärliga då det bitvis förekommer svårigheter, i att från de fristående skolorna få tag på denna information.

Officiell statistik från läsåret 12/13 visar att täbyfolkbokförda elever är den grupp i Stockholms län som hade högst andel elever (82, 3 procent) som fullföljde gymnasiet inom tre år. Att jämföra med medelvärdet för riket; 78,5 procent. Tittar man istället på statistik över andelen som fullföljer gymnasiet inom fyra år blir siffran ytterligare några procentenheter högre⁹.

Skälen till studieavbrott kan se väldigt olika ut. Faktorer såsom trivsel, hur väl programmet motsvarar elevens förväntningar och vilket stöd man får av gymnasieskolan har betydelse. Den faktor som har störst effekt på avbrott i gymnasiet är meritvärdespoängen från grundskolan. Elever med, mellan 0-160 meritvärdespoäng löper mellan 5-8 gånger större risk att göra studieavbrott jämfört med referenskategori (201–240 poäng)¹⁰. Dock visar nationell statistik – vilket tidigare påpekats i rapporten – att elever i skolor med låg SYV-täthet löper högre risk att hoppa av sina gymnasiestudier.

Någon analys av huruvida tillgången till studie- och yrkesvägledning har samband med studieavhopp för Täbyfolkbokförda elever har inte gjorts hittills.

Frågeställningar för vidare utredningsarbete

Utifrån skolinspektionens rapport finns viktiga frågeställningar att använda sig av vid ett eventuellt fortsatt utredningsarbete. De utgick i sin rapport bland annat utifrån nedanstående punkter:

- Får alla elever tillgång till kontinuerlig vägledning av sådan kvalitet att eleverna kan göra medvetna och väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning?
- Ger rektorn riktlinjer och förutsättningar för vägledningen så att den blir hela skolans ansvar?
- Tar huvudmannen ansvar för att skolornas studie- och yrkesvägledning fungerar på ett tillfredsställande sätt?

⁹ SKL. Öppna jämförelser: Gymnasieskola 2014

¹⁰ Lärarnas riksförbund. *Effekter av vägledning*, 19

Dessa punkter ringar in frågor kring styrning, organisering och vägledningens innehåll och kvalitet. Förutsättningar för eleverna att göra självständiga val är inte på något sätt isolerade till studie- och yrkesvägledningen utan har också nära koppling till bibliotekariernas arbete. Bibliotekarierna kan utifrån sin profession bidra till elevers förmåga att söka och tillgodogöra sig information, anamma ett källkritiskt synsätt samt bidra till att väcka elevens läslust och lärande. Att säkerställa alla elevers tillgång till "en ordnad resurs" på skolbiblioteken blir därför en angelägen fråga att utreda vidare.

Utredningsgruppens bedömning

Resultatet från inspektionens rapport visar att bristen på aktiv styrning får konsekvenser för elevernas möjligheter att göra informerade och aktiva studie- och yrkesval. Det saknas planering, uppföljning och utveckling av verksamheten. Utöver det finns en otydlighet i roller och ansvar och det saknas såväl pedagogisk samverkan som kontinuitet i vägledningen i grundskolan.

Mot bakgrund av detta är det utredningsgruppens uppfattning att fokus i ett eventuellt vidare utredningsarbete bör ligga på hur Täby kommun som huvudman bäst kan styra mot kvalitet i arbetet med att förbereda eleverna för viktiga framtida beslut. Därför gör också utredningsgruppen bedömningen att möjligheten att fastställa nyckeltal för personaltäthet inom studie- och yrkesvägledningen och skolbiblioteksverksamheten samt framtagandet av gemensamma former för hur vägledningsarbetet i respektive verksamhet ska bedrivas, vidare behöver utredas.

Referenser

Lärarnas riksförbund. *Effekter av vägledning 2012*

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). *Motverka studieavbrott 2012 – gymnasieskolans utmaning att få alla elever att fullfölja sin utbildning.*

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). *Öppna jämförelser: Gymnasieskola 2014 (tabellbilaga uppdelad på län)*

Skolinspektionen. *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan - kvalitetsgranskning, rapport 2013:5*

Skolinspektionen. *Varannan i mål 2009 – om gymnasieskolors oförmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning. Kvalitetsgranskning, rapport 2009:1*